

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

APRIL 2024

WWW.AJERUZ.COM

**ABDURAUF FITRAT ASARLARIDA MAXSUS PEDAGOGIKA NEGIZLARI,
OILA PEDAGOGIKASI MASALALARI**

To'xtamurodov Abdulloh Avazbek o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

toxtamurodovabdulloh11@gmail.com

Аннотация. В статье анализируется понятие “педагогическое образование в семье” в учении о педагогическом образовании джадидского педагога абдурауфа Фитрата, требования к семейному образованию, а также критерии семейного воспитания.

Ключевые слова. Педагогическое образование, воспитание, личность, воспитание, феномен семьи, создание семьи, формирование, воспитание личности.

Annotation. The article analyzes the concept of “pedagogical education in the famil”, the requirements for family education and the criteria for family education in the teaching of pedagogical education of Abdurauf Fitrat, the pedagogue of jaded.

Keywords. Pedagogical education, education, personality, education, family phenomenon, family building, formation of personality, upbringing.

“Bolalikdan tarbiyalash ta'sirliroq va juda muhim”

Abdurauf Fitrat

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevraldagi PF-6155-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi” hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi.

Abdurauf Fitrat o‘z asarlarida shunday fikr bildiradi: -Bolalikdan tarbiyalash ta'sirliroq va muhim”. Bu fikr bilan pedagog bolaga bilim berishda avvalambor unga bu berayotgan bilimimiz mohiyatini tushuntirish va asl mohiyatini tushungandan so‘ng unga berayotgan bilimimizni yanada aniqroq qilib yetkazib berishimiz kerakligini ta’kidlab o‘tadi. Bundan tashqari ta’lim va tarbiya yo‘nalishiga boshqa jadedlarimiz ham o‘z fikrlarini bildirgan. Abdulla Avloniy fikriga kora: “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”. Maxmudxo‘ja

Behbudiy fikriga ko‘ra: o‘qumoq, o‘qutmoq kerakdur. Bolalarga otalardan ilmi diniy va ilmi zamoniy meros qolsun”.

Pedagogik ta‘lim - bu shaxsga ta‘lim, tarbiya berish, uning layoqatlarini rivojlantirish va uni ta‘lim-tarbiya berishga ilmiy, nazariy, amaliy hamda texnologik tayyorlash jarayonidir.

Pedagogik ta‘lim tushunchasining tor ma‘nodagi mazmuni shundan iboratki, unda shaxsning savodxonlik, tarbiyalanish va layoqatlik ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayon ilk bosqichda oilada va rivojlanish bosqichida esa ta‘lim muassasalarida amalga oshiriladi. Mazkur tushunchaning keng ma‘nodagi mazmuni shaxsga ta‘lim, tarbiya va kompetensiya beruvchi pedagogik jarayon bo‘lib, ta‘lim va tarbiyani amalga oshiruvchi mutaxassislarni (o‘qituvchilarni) tayyorlash jarayonini anglatadi. Bu jarayon o‘rta maxsus va oliy pedagogik ta‘lim muassasalarida amalga oshiriladi. Shu tariqa pedagogik ta‘lim atamasi quyidagilarni qamrab oladi:

- shaxsga bilim berish;
- shaxsni tarbiyalash;
- shaxs layoqatini shakllantirish;
- shaxsni ta‘lim – tarbiya berishga tayyorlash.

Pedagogik ta‘lim mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun avvalo pedagogik ta‘lim ta‘limotlariga tayanadi. Pedagogik ta‘lim ta‘limotlari shaxsga bilim berish, uni tarbiyalash, uning layoqatlarini shakllantirish va shaxsni ta‘lim-tarbiya berishga tayyorlashning ilmiy asoslari, nazariyasi va metodologiyasini belgilab beriladi. Shu jihatdan Fitrat XX asr I choragida o‘ziga xos pedagogik ta‘lim ta‘limotini yaratgan. Uning bu ta‘limotida oiladan boshlab oliy ta‘lim muassasasigacha bo‘lgan jarayonda pedagogik ta‘lim berishning ilmiy, nazariy va metodologik asoslari ifodasini topgan. Fitrat o‘z davrining faol jadid pedagogi va islohotchi olimi edi. U “o‘ndan ortiq tarmoqlarni o‘z ichiga olgan ilmiy meros” sohibi. Fitratning oila ta‘lim va tarbiyasining pedagogik xususiyatlari masalasiga doir tushunchasi uning o‘z davri XX asr I choragidagi ijtimoiy sharoit, makon va zamon talablari hamda pedagogik ehtiyojlarga mos ravishda shakllangan. Bu davrda ijtimoiy hayotni yangilash va ta‘lim tizimini isloh qilish ustuvor masala bo‘lganligi ma‘lum. Mana shu jihatdan Fitratning oila ta‘lim va tarbiyasining pedagogik xususiyatlari masalasiga doir tushunchasi o‘ziga xos bo‘lib, unda ta‘lim zaruriyat tarbiya konsepti bo‘rtib turadi. Jadid ma‘rifatparvari hammaslklari qatorida bu masalani u o‘z davriga nisbatan jadidona (yangicha) qo‘yadi va qo‘yilayotgan masalaga doir yondoshuvlari 1914 yili yozilgan “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” risolasida yaxlit o‘z aksini topgan. Fitratning oila ta‘lim va tarbiyasining pedagogik xususiyatlari tushunchasi quyidagi uch muhim komponentni qamrab oladi:

- 1) shaxsning oila fenomenini anglashi;
- 2) shaxsning oila ta‘lim vazifalarini bilishi;

3) shaxsning oila tarbiyasi asoslari bo'yicha ko'nikmaga ega bo'lishi.

Bu masalalar qayd etilgan ta'lim-zaruriyat-tarbiya konsepti doirasida bo'lib, unda allomaning individual yondoshuvi o'z ifodasini topgan. Shu jihatdan Fitratning oila ta'lim va tarbiyasining pedagogik xususiyatlari masalasiga doir tushunchasi o'ziga xos mazmunga egaligini ta'kidlash joiz.

Shaxsning oila fenomenini anglashi. Mazkur masala Fitratning pedagogik ta'lim ta'limotida o'ziga xos yondoshuv bo'lib, u bugungi "Oila pedagogikasi"ning xususiyatlaridan birini ifodalaydi. Unga ko'ra, har bir voyaga yetgan shaxs oila fenomeni, ya'ni oilaning inson va jamiyat hayotida tutgan o'rni, millatning bardavomligida oilaning muhim o'rin tutishi to'g'risida yetarli darajada tushunchaga ega bo'lishi kerak. Chunki u vaqti kelib oilada ta'lim va tarbiya ishi bilan shug'ullanishi mumkin. Fitratning fikricha, oila qurish besh muhim tabiiy qonuniyat bilan belgilanadi:

birinchidan, insonning individual va ijtimoiy mavjudligini oila ta'minlaydi. Yeyish, ichish, nafas olish kabi individual ehtiyojlarni, kiyinish, farzandli bo'lish, jamoa bo'lib yashash singari ijtimoiy ehtiyojlarni aynan oila ta'minlaydi. Bu ikki ehtiyojning oiladan tashqarida hosil qilish axloqsizlik, hayvoniylik va buzuqlik illatlarini keltirib chiqaradi. Shu sababli Fitrat oila qurishni Payg'ambar sunnatidan biri sifatida ko'rsatadi;

ikkinchidan, oila qurish – shahvat quvvatini tartibga solishdir. Alloma pedagog fohishabozlik, o'ynashbozlik va noqonuniy oila qurishni eng zalolatli jinoyat deb biladi, insonni bardavomligini saqlashga asos bo'luvchi shahvatni tartibga solish faqat oila vositasida amalga oshishini ta'kidlaydi;

uchinchidan, millatning bardavomligini faqat oila ta'minlaydi. Fitrat bu o'rinda ma'rifatli oila tizimi ingliz millatining aholisini million kishiga va belgiyaliklarning 7,5 million kishiga (albatta, bu ma'lumotlar XX asr boshlariga tegishli.) yetishiga asos bo'lganligini ibrat qilib ko'rsatadi;

to'rtinchidan, oila shaxs ta'limi va tarbiyasini amalga oshiruvchi negizdir;

beshinchidan, oila – shaxs uchun yuzaga keladigan tabiiy va ijtimoiy qiyinchiliklar hamda muammolarni yechuvchi poydevor hisoblanadi.

Bu besh tabiiy qonuniyat oila qurishning zaruriyligini ko'rsatadi. Zero, shu tariqa Fitratning shaxsning oila fenomenini anglashiga oid yondoshuvi ana shu uch masalani idrok qilib olishdan iboratdir.

Shaxsning oila ta'lim vazifalarini bilishi. Bu masala oila ta'lim va tarbiyasining o'ziga xos pedagogik xususiyatlarining negizlaridan biri bo'lib, unga ko'ra, katta yoshli har bir oila a'zosi oila ta'limi vazifalarini yetarli darajada bilishi kerak. Bunda birinchi masala er va xotinning o'zaro mos darajada savodxon bo'lishidir. Ayolni hurmat qilish, uning haququqlariga rioya qilish, er va xotinning bir-birini bilim jihatidan to'ldirib turishi ana shu savodxonlik tarikbiga kiradi. "Odam birinchi tarbiyani onasining bag'rida oladi va shunisi muqarrarki, birinchi tarbiya tarbiyaning eng muhimi

hisoblanadi; uning ta'siri odam tabiatida mustahkam o'rnashadi". Bu hol xotin-qizlarning ham qolgan oila a'zolari bilan oila ta'limi borasida teng savodxon bo'lishini taqozo etildi.

Shaxsning oila tarbiyasi asoslari bo'yicha ko'nikmaga ega bo'lishi. Oilada amalga oshiriladigan tarbiya komponenti Fitratning pedagogik ta'lim ta'limotida muhim o'rin tutadi.

Unga ko'ra, ota, ona va oilaning katta yoshli a'zolari muayyan darajada oila tarbiyasi asoslaridan xabardor bo'lishi zaruriyat hisoblanadi.

Fitratning oilada amalga oshiriladigan ta'lim talablari quyidagilardan iborat:

- 1) o'qitish zaruriyati;
- 2) aqliy tarbiya.

Bu muhim yondoshuv bo'lib, jadid ma'rifatparvar pedagogining umumiy fikricha, "oilada bola tarbiyasi – bu yoshlarni jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiya qilib kamolga yetkazish demakdir".

Bunda aqliy tarbiya bevosita oila ta'limiga va jismoniy hamda axloqiy tarbiya esa oila tarbiyasiga taalluqli bo'lib, ularning mujassami hozirgi zamon "Oila pedagogikasi" asoslarini tashkil qiladi. Bunday tizimli va konseptual yondoshuv Abdurauf Fitratdan boshqa jadid ma'rifatparvar pedagoglarida uchramaydi.

O'qitish zaruriyati. Mazkur masala Fitrat tomonidan qo'yilgan oilada amalga oshiriladigan pedagogik ta'limning negizlaridan biridir. Unga ko'ra, oila ta'limi – bu bolani o'qish, yozish, hisobga o'rgatish, ko'niktirish va yo'naltirish bo'lib, unda muayyan darajadagi pedagogik faoliyat amalga oshiriladi. Ota, ona va oiladagi katta yoshlilar oila ta'limini amalga oshirishi bilan pedagogik faoliyat ko'rsatadi. Shu sababli Fitrat oilada bolani o'qitish zaruriyatining ijtimoiy va pedagogik omillarini asoslab o'tadi. O'zgacha aytganda, jamiyat va davlat taraqqiyoti yosh avlodning oilada qanday ta'lim olishiga bog'liqdir. Agar oila ta'limi talab va ehtiyoj darajasida amalga oshirilsa, u mansub xalq va jamiyat tamaddunga yuz tutadi; bordi-yu bunday ta'lim kutilgan darajada bo'lmasa inqiroz yuzaga keladi. Fitratni aynan mana shu masala qiziqtiradi. Shu sababali u oilada yosh avlodni o'qitish zaruriyatini qayta-qayta uqtiradi, fikrini dalillash uchun o'z davridan aniq misollar keltiradi.

Aqliy tarbiya. Bu masala oilada amalga oshiriladigan ta'limga qo'yiladigan talablarning negizi bo'lib, Fitrat talqiniga ko'ra, uning mazmunini "bolaning fikrini o'stirish tashkil qiladi".

Bu o'rinda "Fikr" tushunchasi bolada mustaqil fikrlashni va ijtimoiy dunyoqarashni shakllantirishni ifodalashini eslatib o'tish joiz. Ma'rifatparvar pedagogning fikricha, aqliy tarbiyaning muhim asosi bolani "aqliy o'stirish va mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir". Aql – inson miyasining dunyoni aks ettirish va shaxsning voqelikka bo'lgan munosabatini boshqarib turadigan faoliyati; kishining o'z idroki va fikri asosida dunyoviy hayotiy haqiqatlarning anglashi.

Aql – odamning bilish, fikr yuritish qobiyati va zakovat darajasi. Mantiq esa to‘g‘ri tafakkur yuritishdir. Fitrat oila ta‘limi vositasida amalga oshiriladigan aqliy tarbiyada 1-7 yoshli bolalarning ana shu bilish va fikrlash kabi qobiliyatini o‘stirish kerakligini ta‘kidlaydi. Aks holda, jamiyatda “aqlsizlik va fikriy tarbiyasizlik davom etaveradi”.

Mezon – gipoteza shakli bo‘lib, unda asoslanishi shart bo‘lgan qonuniyatlar, me‘yorlar va omillar hisoblanadi. Bu masala birinchi o‘zbek professori Abdurauf Fitratni ko‘p qiziqtirgan. Jumladan, pedagog olim oila tarbiyasining mezonlari sifatida quyidagi ikki masalaga alohida urg‘u beradi:

- 1) jismoniy tarbiya;
- 2) axloqiy tarbiya.

Bu yondoshuvga ko‘ra, oila tarbiyasi bolaning “tug‘ilishidan yetti yoshigacha” jismoniy va axloqiy jihatdan sog‘lom voyaga yetkazishi kerak. Abdurauf Fitrat oila tarbiyasining muhim mezonlari sifatida jismoniy va axloqiy tarbiyani biladi. Uchinchi tarbiya turi aqliy tarbiyani esa oila ta‘limining vazifasi sifatida idrok qiladi. Bu boradagi yondoshuvlarini ilmiy va pedagogik tayanchlarga asoslanib tahlil etgan. Fitratning oila tarbiyasiga doir mazkur metodologik asoslari hozirgi zamon o‘zbek “Oila pedagogikasi” fanining negizlaridan birini tashkil qiladi.

Xulosa qilishimiz mumkinki, Fitratning Oila pedagogikasi masalalariga doir qarashlari o‘ziga xosdir. U “oilada pedagogik ta‘limi” deganda oila tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchilar – ota, ona va oiladagi katta yoshli a‘zolarining oilafenomenini to‘g‘ri anglashi, oilada amalga oshiriladigan ta‘lim vazifalarini bilishi va oila tarbiyasi bo‘yicha yetakrli darajada xabardor bo‘lishini tushunadi.

Fitrat oilada amalga oshiriladigan ta‘lim jarayonini oilada bolani o‘qitish zaruriyati (savodxon qilish, o‘qishga tayyorlash, o‘qitish, bilim berishva yo‘naltirish) hamda aqliy tarbiyani amalga oshirish deb tushunadi. Bu ikkimuhim omilni oila ta‘limi talablari sifatida talqin etadi. Fitrat oila tarbiyasida bolani jismoniy va ahloqiy tarbiyalashnimuhim mezon sifatida qabul qiladi. Bunda sakkiz yoshgacha bo‘lgan bolani oilada sog‘lom vujudli sifatida o‘stirish, uning shaxsiy, ijtimoiy va oliy instiktlarini rivojlantirish bilan axloqini shakllantirish muhimligini asoslab beradi. Fitratning “oila ta‘limi” va “oila tarbiyasi” tushunchalari mujassami bugungi “Oila pedagogikasi” atamasini ifodalaydi, uning bu boradagi qarashlari o‘ziga xosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1-jild.-T “Ma‘naviyat”. 2000-y
2. Shoira Abdujalilova. Abdurauf Fitratning pedagogik ta‘lim ta‘limoti. T. “VNESHINVESTPROM” 2022-y.
3. Shoira Abdujalilova. Abdurauf Fitratning “Tarbiya” fani talqini. T. “VNESHINVESTPROM” 2020-y.

4. Qorayev S.B., Abdusalilova Sh.A. Umumiy pedagogika. Darslik - T.: “Olmaliq kitob business”, 2024. 344b.

5. Ma’naviy yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar).– T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1999-y.

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
3-son

Nashr qilingan sana: 30.04.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172